

SUSTAVAN PRIKAZ ZAGORSKIH UTVRDA

Krešimir Regan, Srednjovjekovne i renesansne utvrde Hrvatskog zagorja. Kajkaviana, Donja Stubica 2017., 435 str.

Zaokružujući dugogodišnja istraživanja, obogaćena terenskim obilascima, te niz pojedinačnih radova, dosad objavljenih u stručnim časopisima i zbornicima, znanstveno-popularnoj literaturi, a djelomično i u enciklopedijama, Krešimir Regan, povjesničar iz Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, priredio je opsežan i sustavan monografski prikaz utvrda nastalih na području Hrvatskoga zagorja u razdoblju od XII. do XVII. stoljeća, a ponajviše od XIV. do XVI. stoljeća, odnosno u kasnom srednjem i ranom novom vijeku. Doradio je i dopunio svoje prijašnje radove, uglavnom opise pojedinih zagorskih utvrda, a k tome dopisao dijelove koji sažimlju i usustavljaju tematiku.

Uvodno je autor objasnio kako je vremenski i prostorno omedio temu monografije, naveo glavne izvore i pritom ukazao na važnost terenskoga uvida te iznio pojedina terminološka rješenja koja je primijenio. U iscrpnom historiografskom pregledu spomenuo je najvažnije radove koji su prethodili njegovu radu i koji su ga, nedvojbeno, i potaknuli da nastavi tamo gdje su prethodnici stali. U tom pregledu, od starijih su autora spomenuti Ivan Kukuljević Sakcinski i Gjuro Szabo, nakon kojih je nastupilo zatišje zanimanja za tematiku zagorskih utvrda. To su zatišje prekinuli početkom 1970-ih godina Dragutin Feletar i Tomislav Đurić, velik prinos istraživanju dala je i Lelja Dobronić, a popularizaciji teme vjerojatno je najviše pridonio Mladen Obad Šćitaroci, autor znamenitih monografija o zagorskim dvorcima i perivojima, bez obzira što većina obrađenih objekata u njegovim knjigama nije imala obrambenu nego stambenu funkciju. Fortifikacijskom arhitekturom posebno se bavio Andrej Žmegač, dok su pojedine utvrde pobliže obradili i Drago Miletić i Zorislav Horvat. Naposlijetku slijedi i niz drugih autora različitih struka, koji su u novije vrijeme značajno povećali spoznaje o pojedinim utverdama, bilo monografijama, katalozima ili časopisnim člancima, među kojima su Krešimir Filipec, Željko Tomičić, Juraj Belaj, Zdenko Balog i mnogi drugi. U poglavlju *Prostor i vrijeme* Regan je dao prikaz društveno-političkoga okvira u promatranom razdoblju, što je bitno za razumijevanje promjena u načinu i vrsti gradnje utvrda.

Središnje i opsegom najveće poglavlje naslovljeno je *Katalog utvrda*. Abecednim redom obrađeno je 108 plemićkih gradova, kaštela i drugih utvrda. Među njima ima i danas dobro očuvanih utvrđenih gradova, uređenih za posjet i obilazak, kao što su primjerice Veliki Tabor, Trakošćan, Konjščina ili varaždinski Stari grad, kao i djelomice očuvanih poput krapinskoga Staroga grada. U toj kategoriji ponajviše je crkava koje su izvorno imale i obrambenu funkciju, koja se s vremenom izgubila pa danas o njoj svjedoče samo pojedini građevni detalji. Među njima su i znamenite zagorske crkve, poput župne crkve sv. Nikole u Hrašćini, hodočasničke crkve Sveta tri kralja u Kominu, Majke Božje Taborske i Majke Božje od Pohoda u Vinagori te mnoge druge. Najbrojnije su utvrde danas u ruševnom stanju, a među njima su i znameniti plemićki gradovi poput Grebengrada, Kostelgrada ili Oštrcgrada. Postojeći ostatci mogu na terenu biti vidljivi do razine koja omogućuje sagledavanje cijeloga tlocrta, ali i teže uočljivi, kada bez arheološkoga istraživanja nije moguće sagledati izvorni izgled utvrde. Naposljetku, manji dio obrađenih utvrda autor je obradio ponajprije na temelju izvora jer terenski uvid nije ponudio puno više od nesigurnih pretpostavki.

Sve utvrde obrađene su na jedinstven način, nalik na enciklopedijske natuknice. Nakon kratke definicije objekta donose se povijesni podatci o nastanku, detaljan opis objekta te ocjena stilskih obilježja. Svaka kataloška jedinica opremljena je i crno-bijelim fotografijama te crtežom. Opisi su pisani jasnim stilom, razumljivim i široj publici, a ilustracije izvrsno nadopunjuju tekst. Fotografije su većinom snimljene za terenskih obilazaka te ocrtavaju današnje stanje, a manjim dijelom su priložene i starije fotografije na kojima je vidljiv nekadašnji izgled onih objekata koji su danas znatno ili potpuno urušeni. Na crtežima je prikazan tlocrt objekta, koji fotografija nerijetko ne može predočiti, a osim toga crteži pomažu i potpunijem sagledavanju topografskoga smještaja objekta.

Završno poglavlje *Zaključna razmatranja* donosi pregled niza skupnih obilježja utvrda obrađenih pojedinačno u Katalogu. Tipološki najrašireniji oblik jest plemićki grad, koji je unutar jedinstvene fortifikacijske cjeline obuhvaćao nekoliko zidova i obrambenih građevina (kula), kao i stambene (palas), gospodarske i sakralne objekte. S obzirom na tlocrt i druga obilježja plemićki su gradovi dodatno razvrstani u nekoliko podskupina. Druga po raširenosti skupina jesu pojedinačni utvrđeni objekti nazvani kaštelima, među kojima se također razlikuje nekoliko podtipova. Posebna pak skupina jesu sakralne utvrđene građevine. Nadalje, utvrde se razmatraju i s obzirom na prostorni razmještaj te materijale i stilove kao i po obrambenim funkcijama koje su mijenjale protokom vremena. Do polovice XV. stoljeća utvrde su se u pravilu podizale na visinskim položajima, a tek iznimno u nizini. U drugoj polovici XV. stoljeća, za vladavine Matije Korvina, po utjecajem renesansne obrambene doktrine stariji i viši visinski lokaliteti napuštaju se u korist onih na najnižim brežuljci-

ma kao i u nizini. Za gradnju su korišteni razni materijali, ponajprije lomljeni kamen kojega se vezivalo žbukom, ali i drvo, a najrjeđe opeka. Po stilskoj izvedbi većina utvrda ima međustilska obilježja: stariji dijelovi građeni su u stilu kasne romanike i rane gotike (XIII. i XIV. stoljeće), mlađi dijelovi u stilu kasne gotike i rane renesanse (kraj XV. i početak XVI. stoljeća), a utvrde izgrađene od polovice XVI. stoljeća imaju stilska obilježja renesanse i baroka. Sve utvrde imale su obrambenu funkciju, s time da se s vremenom mijenjala obrambena namjena. Isprva su branila sjedišta srednjovjekovnih županija (Vrbovec, Krapina, Veliki Kalnik), dio ih je podignut u okviru zaštite granice Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, a podizane su i za zaštitu sjedišta pojedinih vlastelinstava odnosno manjih teritorijalnih jedinica odnosno posjeda viteškoga reda ivanovaca (Bela). Od svih su najbrojnije utvrde podignute za zaštitu od Osmanlija, nastale od 1471. pa sve do XVII. stoljeća.

Monografiju zaključuju dvije tablice: prva zbirno prikazuju stanje očuvanosti utvrda, dok druga za sve utvrde pojedinačno donosi podatke o prvi spomenu i vremenu izgradnje kao i tipologiju, položaj i korišteni materijal. Naposljetku je pridodan i iscrpan popis izvora i literature, iza kojega slijedi još i višestranični sažetak na engleskom jeziku te kazalo osobnih imena. Knjiga je vrlo pregledno organizirana, što je iznimno važno naglasiti s obzirom na opseg od 435 stranica, mnogobrojnost i raznolikost obrađenih utvrda te obilje podataka donesenih o svakom pojedinom objektu. Osim na tekst pisan enciklopedičkim stilom ta se ocjena u velikoj mjeri odnosi i na grafičku opremu. Mnogobrojne bilješke ne opterećuju glavni tekst, a upućuju čitatelja na dodatnu literaturu, dok fotografije i tlocrti pomažu boljem razumijevanju teksta. Slikovni prilozi pomno su odabrani te pripremljeni i otisnuti na visokoj razini. Grafička priprema izvedena je u Studiju za umjetnost i dizajn Nikola Sinković iz Oroslavja dok je tisak obavio Studio za dizajn i tisak Arkuš iz Donje Stubice. Kako po svojem sadržaju, tako i po grafičkoj izvedbi, Reganova je monografija nedvojbeno velik prinos stručnoj literaturi, a istodobno i koristan priručnik za manje upućenu publiku, posebice za ljubitelje starine na širem zagorskom području.

MLADEN KLEMENČIĆ

